

La Sibil·la: una veu entre el cel i la Terra

Recollim la vigència i actualitat que té encara avui dia l'històric cant | Avui, Maria Arnal i Marcel Bagés, i demà, Maria del Mar Bonet, interpretaran el 'Cant de la Sibil·la' en directe

Maria Arnal | Ray Molinari

El drama litúrgic i cant gregorià conegut com el *Cant de la Sibil·la* té quelcom fa anys que captiva i fascina tant artistes com públic. Des dels seus inicis, fa deu segles -els primers testimonis de la Sibil·la a Catalunya són de finals del segle X i meitat de l'XI-, el cant s'ha anat recuperant i reactualitzant, fins arribar a avui dia.

L'al·lucinant veu de la Sibil·la ressona avui dins i fora dels temples religiosos. I si ho fa amb força creixent, és com a mínim per dos motius. Primer perquè, tal com ha fet des de fa milers d'anys, la seva naturalesa profètica i el seu missatge de redempció toca algun racó essencial i atemporal de l'ànima i de les pors humanes. I segon perquè, en el cas dels Països Catalans, ha perviscut a través d'un cant melismàtic bellíssim, fascinant i magnètic, que permet aproximacions artístiques de tota mena i de tots els colors.

L'encara vigència del *Cant de la Sibil·la* queda demostrada pels nous colors que artistes com el duet **Maria Arnal i Marcel Bagés** li han donat a la versió inclosa al darrer disc *Clamor* (Fina Estampa, 2021). De fet, avui, en la nit del solstici d'hivern, ressonarà la seva versió a la Sala Oval del Museu Nacional d'Art de Catalunya (21h). Demà, qui hi posarà veu serà **Maria del Mar Bonet**, en el concert de Nadal que oferirà a la Basílica de Santa Maria del Mar, en el marc del festival Mil·leni.

I com és tradició, també es podrà escoltar la Nit de Nadal a diverses esglésies arreu del territori.

Maria del Mar Bonet explica el que sent cada vegada que interpreta el *Cant de la Sibil·la* amb aquestes paraules: "Quan la canto tinc present que soc en un món molt especial: entre la tradició i el futur, entre la terra i el cel. El seu missatge és tremendament potent i actual". En el món antic del Mediterrani, la Sibil·la era una veu orientativa i terapèutica, consol d'uns homes plens de pors atàviques davant d'una natura poderosa. Després, al món medieval, i ja a través del filtre del cristianisme, la veu es va fer amenaçadora, un avís a les ànimes perquè cerquessin la redempció abans de l'arribada de la fi dels temps. Avui, encara ressona amb aquest missatge a esglésies d'arreu dels Països Catalans, cada any per la Missa del Gall.

Els versos inflamats de la Sibil·la s'han anat restablint dins els temples, especialment en les darreres dècades, amb recuperacions de diverses variants. Si Mallorca i l'Alguer han estat els dos únics indrets on s'ha mantingut de manera ininterrompuda, sobrevivint a la prohibició del Concili de Trento (1545-1563), a la resta dels Països Catalans han anat proliferant les repeses, sovint lligades a investigacions locals.

Video: <https://www.youtube.com/watch?v=nazktL9CCUk>

El cas de la ciutat de Barcelona és especialment emblemàtic. A Santa Maria del Mar es torna a cantar des del 1948. Des dels anys vuitanta ha anat sonant a parròquies com la de Sant Gervasi i Protasi de la Bonanova, en una interpretació íntimament lligada a **Maria del Mar Bonet**, que és qui l'ha interpretat. El 2008 es va tornar a cantar a Santa Maria de Gràcia. A la Catedral de Barcelona es va recuperar el 2009 ?un any abans que arribés el seu reconeixement com a patrimoni immaterial de la Unesco? de la mà del **Cor Francesc Valls**, que a més també ha anat encarregant i estrenant composicions basades en la Sibil·la d'autors com **Mariona Vila**, **Jordi Cervelló**, **Josep Vila i Casañas**, **Bernat Vivancos**, **Joan Magrané** o **Marc Timón**.

Un altre cas emblemàtic és el de la Seu d'Urgell, on va tornar-se a cantar fa tot just deu anys, el Nadal del 2011, seguint una partitura del 1536, és a dir, de poc abans que fos prohibida pel Concili de Trento. En un altre històric racó pirinenc, a Santa Maria de Ripoll, l'organista **Modest Moreno** i el filòleg Jordi Mascarella van presentar l'any 2012 la seva recuperació del cant del segle X conservat al mateix monestir.

Al País Valencià, els Escolapis van recuperar el Nadal del 1979 el *Cant de la Sibil·la* a l'Ermita de Santa Anna de Gandia seguint les indicacions d'un breviari de la Catedral de València del 1533 i incorporant tot d'elements parateatral. I encara més al sud, a Elx, trobem una altre tresor únic del teatre sacre medieval ?en aquest cas lligat a l'ascensió de la Mare de Déu? que, segons explica la cantant mallorquina, proporciona claus per entendre com hauria estat i què representava la Sibil·la abans que Trento prohibís les representacions populars a l'interior dels temples: "Quan vaig asisitir al Misteri d'Elx, amb tot aquell imaginari de verges, magranes i palmes, i episodis de la Bíblia representats per la gent del poble, vaig entreveure que el *Cant de la Sibil·la* podria ser la part més important d'una obra més extensa i similar al Misteri, que hauria quedat escapçada. El Concili de Trento va prohibir que les dones pugessin a l'Altar Major, i aleshores es va iniciar la tradició que la Sibil·la fos cantada per un nen. Com les restes dels temples grecs, només en podem observar una petita part que ha sobreviscut, però els podem imaginar i són preciosos", precisa **Bonet**.

La Sibil·la dèlfica de Miquel Àngel a la Capella Sixtina

LA PORTA OBERTA PER ARS MUSICAE

En paral·lel a les recuperacions que s'han realitzat a diversos centres a partir d'arxius, el *Cant de la Sibil·la* també s'ha revaloritzat en discos i programacions. En el marc del projecte de recuperació cultural que va inspirar la col·lecció Antologia Històrica de la Música Catalana, el grup pioner **Ars Musicae**, que dirigia **Enric Gispert**, el va incloure al disc *Del Romànic al Renaixement* (Edigsa, 1968). En aquest conjunt, i sota el mestratge de **Gispert**, va créixer com a cantant la soprano **Montserrat Figueras**, que posteriorment, juntament amb el company de vida i obra **Jordi Savall**, fundaria els conjunts **Hespèrion XXI**, la **Capella Reial de Catalunya** i **Le Concert des Nations**. Amb aquestes formacions, la cantant barcelonina va enregistrar diverses interpretacions del *Cant de la Sibil·la* en llengua catalana que han esdevingut referencials, a més d'interessants lectures d'altres "Sibil·les" en llatí, en gallec i en castellà. **Figueras** havia arribat a confessar alguna vegada que li hauria agradat compondre la música de la Sibil·la.

Enric Gispert i **Ars Musicae** també són en bona part responsables que **Maria del Mar Bonet** es decidís a gravar la peça. La cantant ja l'havia sentida des d'abans de tenir ús de raó, ja que el seu barri, Sa Calatrava, és just al darrere de la Catedral de Palma. Però enregistrar-ne una versió pròpia no era una tasca senzilla. "Jo la volia cantar d'una manera popular. Sempre l'haviem escoltada cantada per nens, i **Ars Musicae** ja havia gravat la versió de Santes Creus amb la soprano **Antònia Jordà**. Jo els havia escoltat molt, però clar, no podia fer el mateix. I l'**Enric**, bon amic i tot un mestre per mi, va ser clau per fer-me veure per on podia enfocar la meua versió. Em va dir que si ells ja l'havien gravada amb una noia, jo també ho podria fer", recorda **Bonet**.

Finalment, la seva primera gravació del cant es va incloure al disc *Saba de terror* (Ariola, 1979), coronant un àlbum cabdal en la seva trajectòria, dedicat especialment a la música tradicional mallorquina. "Tenia la lletra del *Cançonet* de Pare Ginard ?recorda **Bonet**?, i per trobar la música adient vaig anar a veure el Pare Massot de Montserrat. Sabia que ell guardava un antic cançonet

amb música. I me'l va passar." La cantant mallorquina va treballar la base de la Sibil·la amb aquestes fonts, i després els arranjaments del multiinstrumentista xilè **Lautaro Rosas** van obrir nous horitzons orientalitzants i mediterranis per a la peça, embolcallant la seva veu amb un 'desplegament ètnic' amb harmònim, guitarra portuguesa, guitarra de Braga i busuqui. "Vaig tenir molta sort de ser al costat de l'**Enric** i del **Lautaro**, perquè gràcies a ells es va poder tirar endavant", confessa la cantant.

Enric Esteve, Eliseo Parra, Manolo Miralles, Xavier Batllés, Lautaro Roas i Maria del Mar Bonet, retratats per a la contraportada del disc 'Saba de terror' Foto: Toni Catany

La primera Sibil·la gravada per **Maria del Mar Bonet** es va publicar en un temps de lluites polítiques i socials intenses. I la cantant té un record que així ho demostra: "Un cop gravada, la meva intenció era cantar la Sibil·la a Mallorca. Ho vaig arribar a fer en un convent de monges del centre de Palma, però com que jo havia signat manifestos a favor de l'avortament i això no va agradar al bisbat, durant un temps em van prohibir cantar a totes les esglésies de l'illa".

De retruc, aquella prohibició va fer possible que s'instaurés una petita tradició barcelonina: "Al cap d'un parell d'anys vaig començar a interpretar la Sibil·la a Barcelona, en col·laboració amb el Casal dels Infants del Raval. Primer ho fèiem al mateix Raval, però després vam anar a la Bonanova, on el públic podia fer aportacions econòmiques més quotidianes". **Bonet** va tornar a enregistrar el *Cant de la Sibil·la* anys més tard per al disc *Amic, amat* (Picap, 2004), i si a *Saba de terror* es presentava en el context d'un recull de folk mallorquí, en aquesta segona revisió s'hi accentuaven les connexions amb l'Orient i amb els versos carregats de misticisme de Ramon Llull i Jacint Verdaguer, a través dels arranjaments de **Feliu Gasull** i les veus de la **Coral Cantiga** fent la rèplica a la Sibil·la.

Cinc anys després va aparèixer una altra versió significativa que obria nous espais ?o més ben dit, en recuperava d'antics? per al *Cant de la Sibil·la*. Al final del primer disc de l'orquestra de percussions ibèriques **Coetus** ?*Coetus* (Temps Record, 2009)? hi ha una versió sensacional,

ambientada amb sons orgànics i naturals. Ja no s'hi intueixen les parets d'una església, sinó rierols i boscos, com una manera de reconnectar amb les arrels paganes d'aquesta música. I la veu que la interpreta no és infantil ni femenina, sinó masculina i adulta. Es tracta del val·lisoletà **Eliseo Parra**, pou de ciència de la música tradicional i un dels músics que havien participat precisament en l'enregistrament del disc *Saba de terror*.

La versió de **Coetus** és un dels primers senyals d'una nova sensibilitat i una altra manera d'acostar-se al missatge de la Sibil·la, que es mira de connectar amb el seu ancestral missatge precristià. Així mateix, la cantant barcelonina **Lídia Pujol** igualment va presentar una versió del *Cant de la Sibil·la*, inclosa al seu disc *Mariam Matrem* (Krik Music, 2014), entre altres antics materials d'inspiració mística. Des de Mallorca, el musicòleg Francesc Vicens i el pianista, compositor i productor **Miquel Brunet** van indagar en les profunditats i les obscuritats sibil·lines amb el treball *Mystirio Sibylla* (Ona Edicions, 2017). I aquell mateix any, la cantant manacorina **Joana Gomila** va engegar el projecte Laboratori Sibil·la, amb el suport de la Fira Mediterrània de Manresa. Amb l'objectiu d'impulsar noves formes de creació col·lectiva al voltant del *Cant de la Sibil·la*, es van organitzar una sèrie de tallers i trobades a Manresa, des d'una perspectiva multidisciplinària. Hi van participar, entre altres, la poetessa Maria Cabrera i l'antropòleg Manuel Delgado. Però de moment tota aquella feina no s'ha materialitzat encara en forma de disc ni d'espectacle.

TERRATRÈMOLS, RIEROLS I CABRES

Una altra artista que s'ha capbussat en l'univers de la Sibil·la ?i de quina manera!? és la badalonina **Maria Arnal**. Amb el duet amb el guitarrista **Marcel Bagés** i la col·laboració de la compositora nord-americana **Holly Herndon** va gravar una lectura revolucionària que va incloure al seu segon disc, *Clamor* (Fina Estampa, 2021). En directe, l'esperit col·lectiu i tel·lúric d'aquesta Sibil·la es reforça amb les veus de **Tarta Relena**. "Musicalment, molts projectes beuen de la mateixa tradició ?comenta **Arnal**?, artísticament ja no és un material tan estrany com podia ser-ho abans, i hi ha un públic molt més acostumat a entendre que es facin experiments amb aquesta base."

Però la relació de **Maria Arnal** amb la Sibil·la va molt més enllà d'una versió puntual. El setembre passat va oferir al CCCB de Barcelona una ?conferència performativa? sobre els diversos vessants i mites que envolten aquesta figura al costat del comissari del Sónar+D José Luis de Vicente, el poeta **Eduard Escoffet** i la soprano **Marta Mathéu**. I el proper 21 de desembre, a la Sala Oval del Museu Nacional d'Art de Catalunya, presentarà en el marc del festival Clàssics un ?ritual catàrtic? al voltant de l'emblemàtica peça.

"Vaig conèixer el *Cant de la Sibil·la* a través de **Maria del Mar Bonet** ?assegura **Maria Arnal**?, els meus pares n'eren molt fans i quan jo era petita escoltàvem molt els seus discos. I de gran, quan pensava en el tema del disc *Clamor*, i en quines cançons tradicionals o peces d'arrel podien connectar amb la idea de final, vaig tornar a connectar-hi de manera molt forta. Cada civilització ha imaginat el seu final, i la Sibil·la no ens parla d'una profecia real, sinó que explica com imaginem i com descrivim les nostres pors en moments de crisi. És per tot això que n'estic molt enamorada."

Video: <https://www.youtube.com/watch?v=jaUiR200028>

N'està tan captivada que no ha dubtat a l'hora de viatjar al seu encontre al Temple de Delfos, a Grècia, on antigament es visitava l'oracle de la Sibil·la Dèlfica, i també a la cova de Cumas, al sud de Nàpols, on la Sibil·la Eritrea feia les seves profecies. I ara té pendent anar a la Capella Sixtina, al Vaticà, per conèixer de prop les sibil·les que va pintar Miquel Àngel. "Estic molt interessada en l'esperit pagà que envolta la Sibil·la ?continua **Arnal**?, m'interessa com es pot treure de l'Església i connectar-la amb aquests altres aspectes. Per això l'adaptació que vam fer va més enllà de les veus humanes i incorpora les veus artificials de **Herndon**. La idea era partir del fet que la veu de la Sibil·la no ha de ser necessàriament humana, és una veu poderosa i antiga, que podria esdevenir la veu d'éssers antics i prehumans, com alguns fongs o com la posidònia, que travessen el temps i per això tenen també un missatge de futur. A la versió que vam gravar hi ha polifonia, també s'hi sent un riu, vent... I hi ha cabres, que són l'animal que s'havia de sacrificar

a l'oracle de Delfos i que tradicionalment s'ha identificat amb el diable."

La força de la Sibil·la, i totes les connotacions antropològiques i mitològiques que hi creixen al voltant, fascinen **Maria Arnal**: "M'interessa assumir la veu del personatge pagà, que és bastant rar, una dona que és elevada a la categoria de profeta bíblic, i sense cap home al costat. És molt interessant, també perquè acaba actuant com a portaveu de l'Apocalipsi, que en grec comú vol dir 'treure el vel'. La idea d'una veu que ressorgeix en temps de canvis profunds és molt potent. I després hi ha el tema dels rituals que es feien: ofrenes, sacrificis d'animals, balls... i tot en un lloc impressionant, el temple d'Apolo. Hi ha moltes històries al voltant d'aquests rituals. En el cas de la cova de Cumas, per exemple, és un indret on hi havia sulfur, i això facilitava les visions. O a Delfos hi ha la planta de baladre, que és verinosa, i moltes sibil·les morien molt joves. També n'hi havia que eren violades, i això va fer que després les sibil·les ja no fossin tan joves, sinó més grans. Tot plegat és un tema molt apassionant".

I com serà la nova Sibil·la que sonarà al MNAC de Barcelona a les portes de Nadal? "Serà una celebració del solstici d'hivern, un *Cant de la Sibil·la* amb un esperit molt obert per tancar dos anys de foscor i rebre la nova llum. Preguntarem a la veu, com es feia a l'inici a Delfos, pel nostre futur. Que la Sibil·la sigui un personatge tan antic i que encara continuï tan viu és possible perquè té una funció actual. És fascinant, i per aquest motiu el 21 de desembre traurem la Sibil·la de l'església. Coincidirà amb el solstici però no serà la Nit de Nadal, perquè no volem contraprogramar les altres Sibil·les. Serà un concert únic i inèdit, coral i de celebració."

Fa anys, el *Cant de la Sibil·la* era el rastre d'un escapçat drama litúrgic conservat en arxius i transmès només a Mallorca i l'Alguer. Avui és entre altres coses una cançó susceptible de ser manipulada amb tècniques avantguardistes. I el seu missatge, entre profètic i salvífic, ens continua interpel·lant com a éssers humans mig perduts en el transcurs del temps i en una natura que ja no és poderosa, sinó fràgil i amenaçada. "El *Cant de la Sibil·la* encara avui ens segueix dient el mateix ?conclou **Maria del Mar Bonet**?, critica els polítics corruptes que no fan res i ens avisa que si no hi posem remei el món acabarà malament: els peixos faran crits horribles i cremaran els mars, les fonts i els rius. Ho estem veient ara mateix amb el canvi climàtic. Aquest és el gran missatge de la Sibil·la."